

OGLINDIREA, ÎN MEMORIALISTICA ROMÂNEASCĂ, A SPAȚIULUI CONCENTRAȚIONAR DE PE FOSTELE TERITORII GERMANE ȘI AUSTRIECE, ÎNCORPORATE DUPĂ TRATATUL DE PACE DE LA VERSAILLES ÎN GRANIȚELE POLONIEI

Prof. dr. Nicolae MAREȘ

Primul Război Mondial a pricinuit pierderi umane uriașe, estimate, la nivel global, la circa 9.700.000 morți și 20.000.000 răniți; pierderile materiale au fost evaluate la peste 278 mld. dolari, la valoarea din anii '20 a monedei americane. Obolul plătit de poporul român a fost extrem de mare și de dureros: 336.000 de soldați și ofițeri morți pe aproape întreg cuprinsul european, la care s-au adăugat alți 275.000 de civili decedați.

De la început vreau să subliniez că întreg calvarul îndurat în timpul Primul Război Mondial de națiunea română de la *vlădică la opincă* a fost surprins pentru posteritate în literatura și artele românești, în primul rând, de mari și talentați scriitori și artiști, după cum – aproape fără ca posteritatea să conștientizeze în suficientă măsură – au fost descrise unele din evenimentele înfiorătoare petrecute în acei ani și de alți participanți: memorialiști sau publiciști. Aceștia, după puterile și harul lor, au evocat trăirile personale și colective din postura de oameni simpli ai acelor vremuri. Nu ne sfiim a spune că aceste contribuții sunt totuși puține, mult prea puține, în comparație cu scrierile pe aceeași temă din alte țări din zona central europeană. Însemnările românești se reflectă prin puținătatea lor, datorită, neîndoielnic, stadiului de instrucție și cultură al populației din acele timpuri. În afara precarității însemnărilor respective, cu durere trebuie spus că decenii de-a rândul unele dintre cele mai mișcătoare și relevante dintre ele n-au intrat plenar în conștiința poporului român, din simplul motiv că nu satisfăceau criteriile ideologice impuse de puterea instaurată în România, după 1944.

Cum majoritatea lucrărilor se refereau la Rusia, toate înfierând tratamentul imperiului țarist și – ulterior – bolșevic pe teritoriul românesc, și mai ales în Basarabia, au fost ținute sub obroc în depozitele bibliotecilor, chiar și în cel mai important dintre acestea, cum ar fi cel al Bibliotecii Academiei Române. Aceste modeste broșurele au fost nemilos date la topit sau interzise lecturii de activiștii acelor timpuri, deranjați fiind, cu siguranță, de titlurile lor incitante precum: *Românii în ghiarele bolșevicilor*, *Campania anilor 1916-1918*, *Viață de captiv – În mâinile dușmanului* etc. Îngălbenite de timp, pe copertile lor modeste mai figurează și azi eticheta, pusă odinioară, *interzis*. Valoarea acestor lucrări, nu numai de suflet, ca literatură document, rămâne mereu actuală prin mesajul direct pe care l-a transmis și îl mai transmite poporului român, inclusiv azi, la aproape un secol de la săvârșirea evenimentelor. Nu este exclus, ca multe din filele respective să fi scăpat privirilor istoricilor români contemporani, ceea ce mă determină să sugerez, chiar de la începutul contribuției de față, ba chiar să cer republicarea lor cât mai grabnică, în volum, sub forma unor crestomații, nădăjduind că se va găsi instituția sau editura capabilă de a renunța la câștigul imediat în favoarea unui veritabil act de cultură și de punere în valoare a adevărului crud din acei ani.

Încep prezentarea paginilor lecturate recent cu însemnările scriitorului ziarist, Emil Nicolau, autorul volumului: *Românii în ghiarele bolșevicilor – lucruri văzute și trăite în Rusia*, carte apărută în 1919, la Editura Steinberg. De subliniat, că autorul reușește să înfățișeze cu o pană acidă și dreaptă „grozăviile și torturile îndurate de către Românii din Odessa din partea lui Racovski și bandele sale de răufăcători, căruia dânsul îi dăduse porecla de partid socialist-revoluționar“ (p. 5). Pentru atitudinea dovedită de antiromânul bolșevic, mai marii lui l-au răsplătit, în anii '20, cu postul de ambasador la Londra și la Paris, de unde nu a încetat să pună piedici României în raporturile pe plan internațional. În perioada de referință, acest Христиан Георгиевич Раковский (Hristian Gheorghievici Rakovski), care a mâncat din pruncie pâine albă românească, era ajutat de unii dezertori din armata română, precum Bujor

Gheorghiu, Nicolau, Dicescu și alții ca: Blumenfeld, Max Goldstein, Kuppervaser, Kahme, Gheller etc. ale căror vlăstare le vom găsi oblăduite prin România, cu urmașii cocoțați până în zilele noastre în posturi dintre cele mai înalte. Aceasta, în timp ce năpăstuiții ajunși în mâinile lor în perioada tulbure de la finalul războiului vor fi trimiși în celule germane de prietenul lui Bela Kun.

Întâmplări și gânduri pe întuneric și lumină

La fel a procedat și ziaristul Ion Dragu, probabil directorul de presă din Ministerul Afacerilor Străine de la sfârșitul deceniului al treilea, în publicația *Campania anilor 1916-1918 – Pe urmele bolșevicilor. Notele, impresiile, indiscrețiunile unui ofițer român în Basarabia*. Găsim și la publicistul Ion Dragu o radiografie a meleagurile basarabene, prezentate în lumini și umbre sau cum menționează autorul însuși cu „întâmplări și gânduri de întuneric și lumină“. Pentru basarabeni, și nu numai pentru ei, acele momente de răscruce merită să fie readuse în memoria colectivă.

Dintr-o altă zonă, impresionantă este descrierea din raportul doctorului Mihai Isăcescu, care aduce o lumină românească despre tragediile îndurate de români în lagărele germane în care i-a fost dat să viețuiască și nu numai în acestea. Aflăm cum a ajuns medicul la Tuchel (Tuhola), după multe peripeții, din lagărul de la Stralsund, unde a lucrat pentru nemți. Aici, la Tuchola, își începe șederea de la 13 decembrie 1917; îl va găsi în lagăr pe medicul sublocotenent Rosenblatt din Iași, pe sublocotenentul Diaconescu (președintele Comitetului de ajutor), pe preotul Ionescu și cca. 4.500 de prizonieri. Mihai Isăcescu descrie lapidar faptul că „la Tuchel au murit de foame 2.650 de români în intervalul noiembrie 1916 până în iunie 1917“ (p. 8).

„Personal am văzut intrați în lazaretul Tuchel un număr de 15 români veniți de la lucru din Thorn (Torun – n.a.) – numai umbre – cu picioarele umflate și rănite din cauza saboajilor de lemn și a marșurilor forțate. Aceștia mi-au declarat – spune Mihai Isăcescu –, că primeau ca mâncare numai apă, deoarece alimentele trimise de la comitet erau mâncate sau vândute de santinele și tălmaci. Au reclamat și s-a orânduit o anchetă, despre restul nu știu, deoarece am

fost expediat de acolo“ (p. 8-9). Chiar și numai aceste fraze aduc elemente noi la lucrările cercetătorilor polonezi de la Institutul din Toruń¹.

Lagărul de la Mewe, pe Vistula, pe care îl descrie încă nu este identificat nici de polonezi. Ar putea fi, părerea mea, localitatea Gniew. În orice caz nu se știe nimic despre românii deportați acolo. Aflăm însă că și în acest lagăr „alimentația era imposibilă: 180 grame de pâine, mai mult cartofi și orz, așa zisa cafea – apă neagră, la ora 12, aceeași veșnică supă, cu morcovi pentru vite, varză și puțini cartofi – câte o dată pește sărat – pe care ca să îl poți mânca, trebuia să te ții de nas, așa de rău mirosea – câteva grame de zahăr și nu totdeauna o lingură de marmeladă pe săptămână și aceea fermentată, un fel de brânză de vacă numai caseină și, o dată pe săptămână, o chiftea de carne de cal, din care i se extrăsese tot ce conținea mai hrănitor, prin fierbere. Era mare sărbătoare când sâmbăta ne dădea un fel de ciulama, făcută cu orz decorticat – singura de mâncat, încolo zarzavatul din supă, totdeauna nefiert și murdar, cu paie, bucăți de lemn și altele“ (p. 12-13). În toată această perioadă, doctorul Isăcescu a fost izolat de familie, în ciuda intervențiilor făcute, iar propaganda germană făcea totul pentru a ridiculiza idealul național românesc.

Îmbolnăvindu-se, medicul Mihai Isăcescu este transferat la spitalul din Marienwerde (la 11 decembrie 1918), și de aici în lagărul Danzig-Troyl, despre care știm doar sumar – din sursele poloneze menționate mai sus – că ar fi fost afectat și militarilor români în rang de ofițeri.

¹ Z. Karpus – W. Rezmer, *Tuchola. Obóz jenców i internowanych 1914-1923, Cz. I, Tuchola. Lagărul de prizonieri și internați 1914-1923, partea I-a*, Toruń 1997; Z. Karpus – W. Rezmer, *Tuchola. Obóz jenców i internowanych 1914-1923, Cz. II, Choroby zakaźne i walka z nimi (1920-1922), przy współpracy K. Klawona, Tuchola. Lagărul de prizonieri și internați 1914-1923. Partea II-a, Bolile infecțioase și lupta cu ele (1920-1922), în colaborare cu K. Klawona*, Toruń 1998; Z. Karpus – W. Rezmer, S. Skribniak, *Tuchola. Obóz jenców i internowanych 1914-1923, Cz. III, Tuchola. Lagărul de prizonieri și internați 1914-192, partea III-a, Condițiile de viață ale prizonierilor internați (1920-1922)*, Toruń 2002; vezi și Nicolae Mareș, *Patria nerecunosătoare*, în „Ziua”, 13 octombrie 2007.

Se constituise statul național unitar român prin actul istoric de la 1 decembrie 1918 și dr. Mihai Isăcescu mai zăcea prin lagărele pomeraniene, unde se va întâlni iarăși cu medicul Rosenblatt din Iași. La 11 ianuarie 1919, cu autorizație dată de Misiunea Franceză, este trimis cu alți 14 români cu trenul sanitar la Stettin (Szczecinul de azi, n.n.), de unde urma să se îmbarce pentru Franța. Aici, șeful Misiunii daneze pentru repatrierea prizonierilor Antantei, motivând că nu ar avea instrucțiuni de procedură în cazul românilor, îl trimite pe Mihai Isăcescu la Stargard, unde acesta ajunge pe 13 ianuarie 1919. Devin pentru el destul de actuale versurile lui Alecsandri: *mai lungă-mi pare calea acum, la-ntors acasă...*

Abia aici, unde erau strânși 650 de militari români, fără niciun ofițer, Mihai Isăcescu va încredința sarcina aprovizionării comunității de români sergentului Gheorghe Stănișel, el pregătind drumul spre țară pentru a ieși din calvarul pomerian pentru toți ceilalți. Din 23 ianuarie 1919, cu ordinul 107 emis de lt. col. Em. Lupașcu, șeful Misiunii militare pentru repatrierea prizonierilor români (se dovedește, iată, că am avut o asemenea instituție!) îl atașează pe lângă misiunea respectivă și este numit comandant al lagărului de la Stargard, la 22 februarie 1919. Cu trenul O2, foști deținuți români și, alături de ei, Mihai Isăcescu, părăsesc Stargardul la 12 martie și ajung la București la 25 martie 1919. Așa arată, succint, calvarul concentraționar al unui prizonier român, și nu numai al lui, în Pomerania.

Am vrea să credem că, la împlinirea, peste un deceniu, a unui secol de la acele evenimente tragice prin care au trecut cca. 40. 000 de militari români transportați în lagăre de muncă forțată de nemți, în lagăre germane, nu toate identificate, trebuie conștientizată și cinstită memoria și suferințele lor. Să nu uităm, ba chiar să le amintim beneficiarilor de azi că în condiții inumane aceștia le-au construit șoșele și căi ferate, edificii de utilitate publică de care mai beneficiază încă. Se știe că unii le-au scos crucile de pe morminte și le-au folosit ca piatră de caldarâm sau dale.

Și spre sfârșit, două întrebări deloc retorice. Oare nimeni la noi să nu vadă câte eforturi fac alte state pentru a-și prezenta într-o

lumină nemuritoare eroii neamului lor, câte demersuri se fac pentru a reliefa locurile în care aceștia și-au dat obștescul sfârșit, iar acesta să fie cinstit creștinește? De ce nu învățăm nimic din demersurile lor?

Am citit, în acest an, toată literatura memorialistică românească, de la regina Maria și Constantin Argetoianu până la Nicolae Iorga, I.G. Duca și alții. N-am întâlnit nici un ecou cu privire la prizonierii români din spațiul german, acum polonez. Și culmea, nici polonezii, cu mici excepții, n-au pus ani de-a rândul în evidență aceste fapte. Multe pagini stau în arhive poloneze, neidentificate încă. A funcționat, aproape 20 de ani, un Tratat de alianță cu anexe militare foarte concrete de acțiune, îl am în vedere pe cel semnat la 3 martie 1921, dar și cele din 1926, 1931 și 1936. S-au întâlnit de zeci de ori, la București și Varșovia, reprezentanții Statelor Majore din cele două țări fără ca acest aspect să fi intrat ca o temă la ordinea zilei și când se putea face mult mai mult ca azi.

De aceea fiecare cuvânt, publicat după sau republicat după 90 de ani, inclusiv organizarea unor manifestări concrete, în anii care ne-au mai rămas până la centenar, sunt menite să șteargă o dată pentru totdeauna nepăsarea și uitarea atâtor generații care le-au urmat.

Iarși în mâinile dușmanului

În final, amintesc că în 1920, publicistul G. Millian Maximiu, a scos de sub tipar volumul *În mâinile dușmanului. Însemnările unui prizonier*, lucrare editată și difuzată de librăria Alcalay & C. Autorul pornește însemnările sale, cu alura unui reporter înzestrat cu har și vână de publicist, prezentând unele crochiuri din bătălia de la Turtucaia, unde a fost luat prizonier de germani, ca să ne prezinte, apoi, pe larg, „robia“ și umilința la care a fost supus în Bulgaria, atât el, cât și compatrioții săi, aflați cu toții într-o mare suferință. Câtă umilință, câtă durere, câtă tristețe și câtă alienare umană a îndurat el și alți români în acest spațiu de suferință. Pot spune că sunt antologice filele „reporterului“ despre lăutarul din Popeasca și faptele povestite de acesta.

Ilustrarea volumul *după natură*, cu gravuri semnate de pictorul, marele și sensibilul pictor, N. Tonitza, a dat cu siguranță o distincție aparte lucrării la apariție. Decenii de-a rândul a stat aceasta însă într-un depozit cu lucrări interzis de-a fi citite.

Nu știm nimic despre receptarea lucrării și a autorului de contemporanii săi. La sfârșitul primei cărți, aflăm că G. Millian Maximiu va prezenta trăirile de prizonier în Germania, exact ceea ce ne interesa în mod deosebit. Materializarea intențiilor sale lipsește din toate bibliotecile cercetate de mine până în prezent în capitală.